

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Факультет № 6
Кафедра правоохоронної діяльності та поліціїсти

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни **«Управління в правоохоронних органах»**

обов'язковий компонент освітньої програми
другого (магістерського) рівня вищої освіти

262 «Правоохоронна діяльність»(Правоохоронна діяльність)

**за темою «Управління безпекою персоналу органів Національної
поліції»**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 21 грудня 2023 р. № 11

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 20 грудня 2023 р. № 12

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 21 грудня 2023 р. № 11

Розглянуто на засіданні кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Протокол від 14 грудня 2023 року № 13

Розробники:

1. Старший викладач кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики,
кандидат юридичних наук Пінчук Юлія Костянтинівна.

Рецензенти:

1. Заступник начальника відділення поліції № 3 Харківського районного
управління поліції № 1 ГУНП в Харківській області, д.ю.н., с.н.с. Прокопенко
О.Ю.

2. Доцент кафедри адміністративного права та процесу Факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доц.
Казанчук І.Д.

План лекції

§1. Сутність безпеки персоналу.

§2. Фактори та причини порушень безпеки персоналу.

§3. Заходи забезпечення безпеки персоналу.

Література

Основна:

1. Адміністративна діяльність органів поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. І. Безпалова, О. В. Джафарова, В. А. Троян та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: ХНУВС, 2017. – 432 с.

2. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навчальний посібник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки ; [О. І. Безпалова, О.В. Джафарова, С.М. Князєв та ін.; передм. О. М. Бандурки] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. — Харків: ХНУВС, 2017. — 242 с.

3. Управління органами Національної поліції України : підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. В. В. Сокурєнка ; [О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, О.В. Джафарова та ін. ; передм. В. В. Сокурєнка] ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків: Стильна типографія, 2017. – 580 с.

Допоміжна

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

2. Про заходи щодо попередження та зменшення вживання тютюнових виробів і їх шкідливого впливу на здоров'я населення: закон України від 22.09.2005 № 2899-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2899-15>

3. Про затвердження Порядку розгляду звернень та організації проведення особистого прийому громадян в органах та підрозділах Національної поліції України: наказ МВС України від 15.11.2017 № 930 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1493-17>

4. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України: наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18>

5. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19>

Інтернет ресурси:

1. <http://zakon.nau.ua/>
2. <http://portal.rada.gov.ua/>
3. <http://www.kmu.gov.ua/control/>
4. <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/index>

Вступ

Конституція України (ст. 3) проголосила, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27 Конституції України).

Цим правом встановлюється, що людина ні перед ким не є юридично зобов'язаною своїм народженням та життям, що порушення її фізичної цілісності не може бути обумовлено ні суспільними, ні державними, ні службовими, ні етнічними, ні релігійними або будь-якими іншими цілями чи інтересами. Життя людини визнається найвищою соціальною цінністю, оскільки від реального забезпечення цього права залежить не тільки існування

окремих людей, але також і розвиток суспільства в цілому. Будь-яка організація, будучи суб'єктом певної діяльності, працює тільки тоді надійно, якщо нею передбачена та дотримується необхідна система запобіжних заходів, і в першу чергу, заходів безпеки своїх членів. Саме тому *управління безпекою персоналу* розглядається як невід'ємна частина цілісної системи управління. Його мета - забезпечення, наскільки це можливо, для кожного працівника безпеки, в тому числі і для здоров'я, умов праці і, таким чином, зберігання людських ресурсів.

§1. Сутність безпеки персоналу

Колегія, керівництво МВС України неодноразово вказували на визнання безумовності пріоритету життя і здоров'я персоналу над будь-якими інтересами чи завданнями оперативно-службової діяльності і про необхідність запобігання надзвичайних подій, пов'язаних із втратами та пораненнями поліцейських. *Небезпека*, якої зазнають поліцейські під час виконання службових обов'язків, є різноманітною за змістом, силою впливу, наслідками для здоров'я та іншими характеристиками. Практика показує, що забезпечення безпеки діяльності персоналу поліції ще не знаходиться на належному рівні, оскільки щорічно *гине та отримує тяжкі поранення, каліцтво, психічний розлад та закінчує життя самогубством значна кількість поліцейських.*

Діяльність поліцейських у більшості випадків *пов'язана з небезпекою та стресовими ситуаціями.* Своєрідність впливу небезпеки полягає в її *постійній потенційній присутності.* В одних випадках вона може передбачатись, а в інших виникає раптово. Працівники тільки за певних умов ймовірно прогнозують вчинення опору з боку порушників закону, включаючи застосування вогнепальної зброї. У той же час, можливість нападу на них існує впродовж усього часу патрулювання, чергування і навіть носіння форми та

зброї. В будь-якому випадку поліцейський зобов'язаний не уникати небезпеки, а умовно кажучи, йти їй назустріч. За родом своєї діяльності поліцейські змушені переносити такі сильні стреси, які не зустріли ні в якій іншій професії. Дослідження, проведені в різних країнах світу, в тому числі і в Україні, показують, що вірогідність стресових, екстремальних ситуацій, небезпечних для життя в діяльності поліцейського становить 7,7 бала і поступається вона лише роботі шахтарів (8,3 бала).

Іншими словами, *робота працівника поліції*, як і поліцейського за кордоном, *є однією з найбільш небезпечних*, вона перевищує всі інші професії за схильністю до стресу і небезпеки: пожежного (6,7 бала), військового (4,7 бала), працівника банку (3,7 бала) та інших. Важливо враховувати і той факт, що поліцейський під час виконання обов'язків сам може бути об'єктом посягання і водночас зобов'язаний припинити всяке посягання на інші об'єкти, що охороняються, чи які він має захищати, тобто свідомо ризикувати своїм здоров'ям чи навіть життям для усунення небезпеки. Жодна з інших посад чи професій цього не вимагає від своїх представників.

Під *небезпекою* розуміється стан, коли реально існує загроза життю та здоров'ю людини, іншим її цінностям. Залежно від об'єкта, до якого вона має відношення, безпека поділяється на безпеку особистості, безпеку організації, безпеку суспільства та безпеку держави. Всі ці різновиди безпеки тісно пов'язані між собою, від рівня безпеки особистості залежить рівень безпеки організації, суспільства та держави і навпаки, безпека держави і суспільства створює умови безпеки для організації і окремих її членів на рівні особистої безпеки.

Безпеку особистості можна визначити як стан захищеності життєво важливих інтересів індивідуума, його прав та свобод, відсутність небезпеки для його життя та здоров'я, мінімальний ризик у процесі службової діяльності. Оскільки виключити повністю фактори небезпеки із діяльності поліцейських неможливо, *можна сформулювати поняття безпечної діяльності персоналу поліції як гарантований Конституцією та забезпечуваний законами України*

та підзаконними правовими актами стан захищеності професійної та особистої життєдіяльності поліцейських від посягань на їх життя, здоров'я, честь, гідність, інші охоронювані законом права та свободи, можливість у відповідності з законом здійснювати професійні завдання, який дозволяє мінімізувати професійний ризик до соціально припустимого рівня (визначення з моєї дисертації).

Безпека особистості В поліції досягається шляхом високої професійної виучки, психологічної, моральної та фізичної загартованості, ефективної організації бойової та службової підготовки, поліпшення роботи керівників усіх рівнів та кадрових підрозділів з питань добору, навчання і розстановки працівників, створенням належної навчальної та матеріально-технічної бази. Безпека поліцейського забезпечується також створенням нормальних умов службової діяльності, усуненням екстремальності факторів, які зустрічаються під час виконання ним службових обов'язків. Екстремальність розуміють як умови, що породжують психологічні, емоціональні стреси, чинять надзвичайний вплив на психіку людини. В екстремальних умовах порушується звичайний режим праці і відпочинку. У екстремальних ситуаціях психічні і інші перевантаження досягають меж, за якими можуть наступити перевтомлення, нервові виснаження, афективні реакції, патологічний стан та повний зрив діяльності.

Здійснення системи заходів, спрямованих на зниження рівня професійного ризику, усунення чи зменшення екстремальних умов до безпечних умов діяльності складають сутність управління безпекою поліцейських. Ця діяльність має комплексний характер і вимагає вирішення багатьох економічних, правових, соціальних, психологічних, педагогічних та інших питань. Вона виходить за межі суто кадрової роботи з персоналом і стосується усіх управлінських структур.

Розглядаючи сутність управління безпекою поліцейських, можна зробити висновок, що:

- управління безпекою працівників є безумовним елементом цілісної*

системи управління органами поліції і її підсистеми - управління персоналом;

- загальна мета управління безпекою працівників - здійснення системи заходів, спрямованих, на зниження професійного ризику до реально можливого рівня;

- суб'єктами управління безпекою працівників є керівний склад поліції та структури, що відповідають за роботу з кадрами;

- стратегічними завданнями управління безпекою поліцейських є: вивчення та аналіз головних факторів і причин трагічних випадків під час виконання професійних обов'язків; впровадження спеціальних програм по підготовці до дій у небезпечних ситуаціях; регулювання питань професійного захисту працівників; усунення небезпечних умов діяльності;

- як самостійний напрямок управління персоналом, управління безпекою працівників потребує відповідного наукового, освітнього та практичного супроводження.

§2. Фактори та причини порушень безпеки персоналу

Успішність управління безпекою поліцейських значною мірою залежить від знання та урахування факторів, що можуть підвищувати вірогідність виникнення небезпечних ситуацій, настання трагічних випадків під час виконання службових обов'язків та головних причин, що сприяють їх скоєнню. Під трагічними випадками розуміються як загибель працівників, так і їх поранення, травми, нещасні випадки внаслідок порушення правил охорони праці, психотравми, заподіяння працівникам різного роду шкоди. Трагічні випадки завжди обумовлені рядом *факторів*, які роблять їх якщо не неминучими, то вельми вірогідними, створюючи для цього відповідну обстановку. Основними серед них є:

- недостатня професійна підготовленість, недосвідченість;

- необережність;

- відсутність або неповнота необхідної інформації;

- інформаційні перешкоди та інформаційне перевантаження;
- обмеження часу на прийняття правильного рішення, адекватної ситуації;
- великі фізичні навантаження, що призводять до перевтомлення, виснаження, втрати почуття обережності та здатності до самозахисту;
- агресивність оточення;
- страх отримати ушкодження;
- нестандартність ситуації;
- недостатня натренованість професійної поведінки в екстремальних ситуаціях.

Недостатня професійна підготовленість, недосвідченість за статистикою трагічних випадків є домінуючими. Недосвідченість працівників призводить до підвищення вірогідності помилок, до переживання невпевненості у своїх діях та можливостях, викликає стан тривоги. Постійна нервова напруга у зв'язку з цим стає причиною швидкого перевтомлення і це, в свою чергу, призводить до нових помилок.

З недосвідченістю та професійною непідготовленістю тісно пов'язана *необережність*. Дії працівника вважаються необережними, якщо він під час виконання службових обов'язків, які вимагають концентрації уваги, зосередженості, переключається на сторонні предмети та явища або на думки та переживання, які не пов'язані з роботою, якщо не узгоджує свої вчинки, поведінку з вимогами та особливостями ситуації, якщо з якихось причин не користується засобами захисту.

До трагічних наслідків можуть привести також *інформаційні перешкоди та інформаційне перевантаження*, коли працівник не зміг правильно сприйняти потрібну інформацію і це призвело до помилки, втрати тощо або інформаційне недовантаження (потрібна інформація була відсутньою або була недостатньою для вибору правильної дії).

Недостатність інформації, ліміт часу для прийняття рішення, ускладнення дій внаслідок несприятливих умов виконання службових завдань, тощо, можуть бути факторами ризику при прийнятті рішень та їх реалізації.

Настання нещасних випадків може спричинятись *функціональним станом* працівника. Під функціональним станом розуміють комплекс характеристик фізіологічних та психологічних процесів, що зумовлюють рівень активності органів і систем організму, особливості життєдіяльності, працездатності, поведінки людини. Тобто має значення стан як фізичного, так і психічного здоров'я людини. На останнє слід звертати особливу увагу: умови діяльності поліцейських сприяють актуалізації у них такого психічного стану, як емоційна напруженість у різних її формах (гальмівна форма - у вигляді загальної загальмованості; імпульсивна - з помилковими, хаотичними, неусвідомленими діями; дифузна, яка поєднує, чергує вищеназвані форми). Зрозуміло, що при цьому спостерігається зниження надійності, продуктивності праці або повна втрата працездатності.

Необхідно враховувати і те, що *минулий досвід* трагічних (нещасних) випадків у працівників, які трапились з ними особисто або з колегами під час виконання службових обов'язків, пережитий вже одного разу нещасний випадок, викликають такий залишковий психічний вплив, який значно підвищує схильність до небезпеки. При виконанні професійних завдань на якомусь певному етапі у людини може з'явитися страх, депресія, а разом з ними і невпевненість, що знову може призвести до помилок і, відповідно, до повторення нещасного випадку. Статистика підтверджує, що серед осіб, які пережили нещасний випадок, частіше бувають повторні травми.

Достатньо розповсюджене переконання окремих працівників, що трагічний випадок може бути з ким завгодно, але тільки не з ним, також є одним із факторів, що підвищує небезпеку.

Неправильна організація праці, діяльності персоналу, неврахування з боку суб'єкта управління обставин, що можуть підвищувати небезпеку поліцейських, є досить важливим фактором настання трагічних наслідків.

До факторів, які також здатні створювати несприятливі умови для виконання професійних обов'язків і сприяти трагічним випадкам, поряд із *агресивністю, небезпечністю середовища*, в якому ці обов'язки реалізуються,

відносяться і фактори, що пов'язані із безпосередньою роботою поліцейських: змістом та формами роботи, розкладом, психологічним кліматом на робочому місці і т.п. Відомо, що деякі робочі місця самі по собі більш небезпечні, ніж інші, наприклад, пост поліції в темному віддаленому місці. Це ж стосується різних підрозділів органів поліції. Розклад роботи та стомлюваність також впливають на кількість трагічних випадків. Виявлено, що їх кількість не зростає протягом п'яти або шести годин робочого дня, але потім зростає швидше, ніж зростає кількість відпрацьованих годин і на таке явище прямо впливає стомленість.

Окремі працівники відчують почуття страху перед роботою, перед колегами, перед начальником, що особливо наносить шкоду нервовій системі. Страх, стресовий стан шкодить більше, ніж високі вимоги до працюючого. Тому психологічний клімат, задоволеність своєю роботою, добре ставлення колег і керівника є ефективним засобом профілактики захворювання. Практика та дослідження показують, що несприятливий психологічний клімат на робочому місці також може стати досить небезпечним фактором.

Таким чином, існують зовнішні та внутрішні рівні небезпеки у діяльності поліцейських. Перші пов'язані із особливостями зовнішнього середовища, а другі - з характером, змістом, режимом діяльності.

Вирішення проблеми забезпечення особистої безпеки передбачає пошук та визначення головних причин, що призводять до трагічних випадків з працівниками. У теорії та практиці управління персоналом виділяються три головні причини трагічних випадків в організаціях: випадковість, небезпечні умови та небезпечні дії з боку працівників.

Випадковості сприяють трагічним випадкам, але вони більш або менш виходять за межі керованих факторів, тому зосередимось на небезпечних умовах та небезпечних діях.

Небезпечні умови - одна із головних причин трагічних випадків. Оскільки соціальна та економічна напруга у суспільстві не зменшується, а, навпаки, зростає, активність злочинних елементів залишається дуже високою, то

зберігається і фактор небезпечності у діяльності поліцейських. Разом з тим, об'єктивна небезпека породжує суб'єктивну небезпеку. Дослідники виявили, що працівники, які працюють у стані стресу або відчують, що їх робота їм чимось загрожує і є небезпечною, значно частіше зазнають трагічних випадків, чим ті, які не мають таких почуттів.

Важливою причиною трагічних випадків у діяльності поліцейських є їх *небезпечні дії*. Вивчення питань безпеки показало, що неможливо усунути трагічні випадки, тільки зменшуючи небезпечні умови, поліцейські часто самі стають причинами трагічних випадків. Це може бути недостатнє використання засобів захисту для забезпечення особистої безпеки, дії з небезпечною швидкістю, перебування у небезпечному положенні під час виконання професійних дій, неуважність, зловживання, переляк тощо. Ці та інші небезпечні дії здатні підірвати найкращі спроби мінімізувати небезпечні умови.

Причини, які призводять до травматизму та загибелі особового складу, можна умовно поділити на *об'єктивна і суб'єктивні*. До *об'єктивних* відносяться причини, виникнення яких не залежить від волі та дій поліції. Так, до об'єктивних причин виникнення надзвичайних подій, що призвели до поранення або загибелі працівників, можна віднести *недосконалість нормативно-правової бази з питань забезпечення особистої безпеки поліцейських, невиконання керівниками поліції рішень колегій МВС та нормативних актів, що стосуються забезпечення особистої безпеки поліцейських при виконанні службових обов'язків*. Зокрема, коли інструктажі особового складу перед виходом на службу здійснюються поверхово або зовсім не проводяться, наявність засобів захисту та особистої безпеки персоналу не перевіряється, відпрацювання ввідних завдань не практикується, не приділяється уваги навіть навчанню тих працівників, які входять до складу групи захоплення і найчастіше безпосередньо беруть участь у блокуванні та затриманні озброєних злочинців, непоодинокі випадки виїзду на місце пригоди окремих працівників без зброї та засобів індивідуального захисту. До об'єктивних причин слід віднести *відсутність закріпленої на постійне носіння*

табельної вогнепальної зброї, навіть за тими працівниками, для яких це передбачено в обов'язковому порядку (працівники підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю, кримінальної поліції та дільничні інспектори поліції), що пояснюється як острахом відповідальності деяких керівників центральних та територіальних органів поліції за можливу втрату зброї їх підлеглими, так і неспроможністю окремих працівників здати на належному рівні відповідні заліки для закріплення за ними табельної вогнепальної зброї, як це передбачено відповідною інструкцією МВС. З цією проблемою тісно пов'язане й те, що оснащення поліцейських навчальних закладів сучасною зброєю та спорядженням потребує кардинального поліпшення.

До *суб'єктивних* причин загибелі та поранень поліцейських необхідно віднести причини, які виникають внаслідок неправильних тактичних дій працівника, нехтування правилами особистої безпеки, невірної оцінки правопорушника та обстановки, що склалася, хибної впевненості у власних силах, грубого порушення нормативних актів МВС України, які стосуються дотримання особистої безпеки персоналу при виконанні службових обов'язків і безпечного поводження зі зброєю.

У системі управління безпекою праці в організаціях часто використовують *розподіл всіх працівників, з якими можуть статися трагічні випадки, на чотири типові групи:*

- працівники, які не дотримуються правил безпеки, тому що їх не знають. Це найчастіше новачки в організації, недосвідчені та недостатньо проінструктовані у процесі оволодіння новою посадою;

- працівники, які хоча і знають, як потрібно діяти, але не виконують правила безпечної діяльності, вони відволікаються з різних причин, бувають перевантажені, нервують. Іноді через перевтому, особисті неприємності або хворобу, сильне збудження вони стають нездатними виконувати певну діяльність;

- працівники, які хоча і знають, як правильно працювати і вміють це робити, але не надають значення дотриманню правил безпеки. Такі працівники

не вважають свої ризиковані методи роботи (або дії) небезпечними і не усвідомлюють того, що вони можуть призвести до трагічних випадків;

- працівники, які за своїми особистими якостями схильні до трагічних випадків.

Повною мірою цей розподіл стосується персоналу поліції. Саме ці категорії працівників повинні бути об'єктом пильної уваги з боку безпосередніх керівників та працівників відділів по роботі з персоналом.

Розгляд проблем управління безпекою працівників тісно пов'язаний із *віктимологічними* аспектами діяльності поліцейських. Враховуючи специфіку правоохоронної діяльності та її можливі негативні наслідки, поліцейські і члени їх сімей повною мірою підпадають під категорію реальних або потенційних жертв несприятливих умов життєдіяльності і у зв'язку з цим вимагають вивчення та специфічних засобів допомоги. Сукупність факторів сприяє тому, що поліцейські за тих чи інших умов можуть стати жертвою.

В кримінологічній літературі обґрунтовано визнається, що *віктимність на індивідуальному рівні* обумовлюється готовністю та спроможністю потенційної жертви протидіяти суспільно-небезпечному посяганням, передбачити його та вміти своєчасно відреагувати. Спричинення шкоди потерпілому - поліцейському може відбутися в наслідок його необачних дій, неправильної оцінки ситуації та впливаючої з цього невірної поведінки. За деякими даними, на 2/3 чисельність та тяжкість втрат залежить від професійної сумлінності та майстерності (знання криміногенного контингенту, його діяльності та настроїв, а також від рівня спеціальної, тактичної, фізичної, вогневої підготовки та емоційно-вольової стійкості). До *особистісних факторів віктимізації* працівників при цьому відносять:

- застосування спеціальних засобів, фізичної сили, вогнепальної зброї без підстав, передбачених Законом «Про Національну поліцію», що провокує обурення, розлюченість та агресію громадян;

- грубість, жаргонну лайку працівників, необґрунтовані звинувачення у вживанні алкоголю чи наркотиків, образи та погрози на адресу громадян, що викликає непокору або протидію правоохоронній діяльності;

- безпечність та бравату, які породжують небажання екіпіруватися бронежилетами, касками, самовпевнене ігнорування необхідністю озброюватися у ситуаціях вірогідного затримання небезпечних, ймовірно озброєних злочинців і т.п.

До зниження працездатності працівника із всіма можливими наслідками, до нервового зриву і навіть трагічного випадку можуть призвести проблеми у сімейному житті; у свою чергу, непорозуміння у сім'ї, конфлікти можуть бути пов'язані із характером, режимом діяльності працівника, рівнем матеріального та соціального забезпечення тощо. Відомо, що саме сімейно-побутові проблеми - одна із головних причин *суїцидів* серед поліцейських. Розглянемо загальну схему мотивів та приводів самогубств. Фахівці у галузі суїцидології виділяють *5 основних груп мотивів і приводів самогубств*. Серед них:

1) особистісно-сімейні мотиви (сімейні конфлікти, розлучення, хвороба, смерть близьких, самотність, образа з боку оточуючих, статеві неспроможність та інші);

2) стан здоров'я, в тому числі: психічні та соматичні захворювання, каліцтво;

3) мотиви, пов'язані з антисоціальною поведінкою суїцидента, в тому числі: побоювання кримінальної відповідальності, боязнь іншого покарання або ганьби;

4) конфлікти, що пов'язані з роботою або навчанням;

5) матеріально-побутові труднощі.

Як співвідноситься наведена схема із тими випадками суїцидів, що мали місце серед особового складу органів поліції? Аналіз висновків щодо підсумків службових розслідувань за фактами самогубств та замахів на самогубство серед поліцейських свідчить, що *головною причиною* цих випадків були *сімейні конфлікти та матеріально-побутові труднощі*. Важливо зазначити, що у

багатьох випадках обидві групи мотивів були тісно пов'язані між собою, одне ставало підґрунтям іншого. Невдоволеність житловими умовами, матеріальним забезпеченням і таке інше призводить до загострення сімейних стосунків, конфліктів, розлучень і за певних обставин стає причиною самогубств. З-поміж причин суїцидів серед поліцейських виділяються також *конфлікти, пов'язані із службовою діяльністю*, та *конфлікти, пов'язані із антисоціальною поведінкою суїцидентів* (побоювання відповідальності за скоєні проступки та злочини). Що стосується погіршення стану здоров'я, то це не є типовим мотивом суїцидів серед поліцейських. Особливої уваги потребує той факт, що майже третина працівників покінчує життя самогубством у *стані алкогольного сп'яніння*. Алкогольне сп'яніння, знімаючи внутрішні психологічні “бар'єри”, стає тією рушійною силою, яка здатна підштовхнути людину до дій із надзвичайно тяжкими наслідками, в тому числі і до самогубства.

Одні ознаки та обставини, які дозволяють віднести поліцейського до числа жертв несприятливих умов життєдіяльності, мають постійний характер (інвалідність як наслідок трагічного випадку під час виконання службових обов'язків), інші проявляються з часом (професійна деформація, алкоголізм тощо); одні дуже важко або навіть неможливо усунути, інші можна попередити або змінити. Неможливо повністю усунути фактор небезпечності у професійній діяльності поліцейських, професійний ризик завжди був і є її складовим елементом. За цих умов особливого значення для збереження здоров'я та життя поліцейських має вивчення та аналіз сукупності причин, що зумовлюють небезпечність правоохоронної діяльності та можливі її наслідки для поліцейських і членів їх сімей, а також визначення можливостей суспільства, держави, певних інститутів по їх мінімізації, компенсації та корекції. Одним із головних гарантів безпечності правоохоронної діяльності і одночасно потужним фактором стимулювання цієї діяльності виступає наявність ефективної системи правового та соціального захисту поліцейських та членів їх сімей.

§3. Заходи забезпечення життєдіяльності персоналу

Розробка та реалізація заходів забезпечення безпеки персоналу поліції здійснюється постійно. Правове регулювання безпеки персоналу розроблено досить широко і дозволяє забезпечити надійний правовий захист життя, здоров'я, майнових і особистих інтересів поліцейського та його близьких, якщо цими нормами законодавства керуватись юридично грамотно і вміло.

Забезпечення безпеки поліцейських неможливе без законодавчої правової бази, нормативних актів, реалізації організаційно–профілактичних заходів та засобів, програм, планів, наказів та інших управлінських рішень.

Управління безпекою особового складу поліції здійснюється на основі Конституції України та Законів України – «Про Національну поліцію», «Про оперативно–розшукову діяльність», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про правовий режим надзвичайного стану», «Про організаційно–правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про державну службу» та ряду інших нормативних актів.

Згідно зі ст. 4 Конституції України, держава через відповідні органи забезпечує охорону правопорядку, інтересів суспільства, прав і свобод громадян, у тому числі, зрозуміло, й поліцейських, оскільки вони є носіями усіх прав і свобод громадян України.

Закон України «Про оперативно–розшукову діяльність» (ч. 3 ст. 12) передбачає, що при наявності даних про загрозу життю, здоров'ю або майну працівника та його близьких родичів у зв'язку із здійсненням ним оперативно–розшукової діяльності в інтересах безпеки України, або по розкриттю тяжкого злочину чи викриттю організованої злочинної групи, оперативний підрозділ зобов'язаний вжити спеціальних заходів щодо забезпечення їх безпеки, якими є зміна даних про особу, зміна місця проживання, роботи, навчання та інших даних у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

Спеціальні заходи щодо гарантування безпеки, умови і порядок їх

застосування відповідними посадовими особами передбачені Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». Причому цей закон поширюється не тільки на тих поліцейських, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, а й на тих, які проводять розслідування кримінальних справ, здійснюють провадження у справах про адміністративні правопорушення, охорону громадського порядку і громадської безпеки, беруть участь у виконанні вироків, а також на їх близьких родичів.

Ст. 5 названого Закону передбачає наступні види спеціальних заходів щодо гарантування безпеки:

- а) особиста охорона, охорона житла й майна;
- б) видача зброї, засобів індивідуального захисту і сповіщення про небезпеку;
- в) встановлення телефону за місцем проживання;
- г) використання технічних засобів контролю і прослуховування телефонних та інших переговорів, візуальне спостереження;
- д) тимчасове розміщення у місцях, що гарантують безпеку;
- е) переведення на іншу роботу, направлення на навчання, заміна документів, зміна зовнішності, переселення в інше місце проживання.

Особами, які приймають рішення про вживання спеціальних заходів безпеки щодо поліцейських та їх близьких родичів, є керівники поліції. Здійснення заходів безпеки покладається на спецпідрозділи в структурі поліції.

Вказаний Закон встановлює відповідальність за невжиття заходів безпеки, а також за розголошення відомостей про заходи безпеки. Стаття 21 передбачає, що неприйняття рішень, несвоєчасне прийняття або прийняття недостатньо обґрунтованих рішень, невжиття відповідних заходів безпеки працівників суду і правоохоронних органів та їх близьких родичів відповідними посадовими особами органів, зазначених у ст. 14, 15 цього Закону, тягне за собою дисциплінарну чи кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством.

Ст. 22 передбачає відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки, а саме:

1) розголошення відомостей про заходи безпеки особами, які прийняли рішення про застосування відповідних заходів безпеки або безпосередньо їх здійснюють, тягне за собою дисциплінарну відповідальність, а у випадках, коли розголошення таких відомостей спричинило тяжкі наслідки, – кримінальну відповідальність згідно з чинним законодавством;

2) розголошення таких відомостей особою, взятою під захист, тягне за собою адміністративну відповідальність, а у випадках, коли розголошення відомостей про заходи безпеки спричинило тяжкі наслідки, – кримінальну відповідальність, передбачену чинним законодавством.

Особливою формою захисту поліцейського є, як суворий захід, його право застосовувати вогнепальну зброю для відбиття збройного нападу на працівника поліції особисто або членів його сім'ї чи іншого нападу, якщо їх життю або здоров'ю загрожує небезпека.

Правовий захист працівників поліції передбачений також Закону України «Про Національну поліцію». Відповідно до цієї норми працівник поліції перебуває під захистом закону. Законом гарантується захист життя, здоров'я, честі, гідності, майна працівників поліції та членів їх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій. Образа працівника поліції, опір, погроза, насильство та інші дії, які перешкоджають виконанню покладених на працівника поліції завдань, тягнуть за собою встановлену законом відповідальність. Правовий захист відповідно до Закону «Про Національну поліцію» поширюється і на пенсіонерів МВС, членів їх сімей, якщо правопорушення вчинені у зв'язку з попередньою їх діяльністю.

Ст. 185 КпАП України передбачає відповідальність за злісне непокорення законному розпорядженню працівника поліції при виконанні ним службових обов'язків або його образу.

Ст. 185–7 КпАП України встановлює відповідальність за публічні заклики до невиконання вимог працівника поліції у зв'язку з виконанням ним обов'язків по охороні громадського порядку або за розповсюдження заздалегідь неправдивих відомостей з метою провокації непокорення законній вимозі

працівника поліції, якщо такі дії призвели до порушення громадського порядку.

Захист життя, здоров'я, честі й гідності поліцейського передбачено і іншими нормами КК України. Так, ст. 294 КК – відповідальність за організацію масових заворушень, що супроводжувалися опором представникам влади (працівникам поліції) із застосуванням зброї або інших предметів, що використовувалися як зброя.

В поліції повсякденні завдання вирішуються, як правило, індивідуально працівниками, які в питаннях особистої безпеки повинні діяти автоматично або напівавтоматично, за шаблоном. Акцент на забезпечення особистої безпеки повинен бути в усіх службових діях працівника. Насамперед, повинна бути виключена ситуація, коли працівник своїми діями створює сприятливу (віктимну) ситуацію для виникнення загрози його життю, здоров'ю та інтересам.

Таким чином, в управлінні безпекою поліцейських необхідно передбачити:

- розробку принципів, мети, змісту, форм та методів роботи щодо профілактики, мінімізації, компенсації та корекції можливих фізичних, психічних, соціальних відхилень у поліцейських;
- вивчення віктимогенних факторів та небезпечності у діяльності поліцейських, визначення можливостей суспільства, держави, певних інститутів по їх мінімізації, компенсації та корекції їх впливу на розвиток особистості працівника;
- розробку комплексу заходів та рекомендацій щодо профілактики перетворення віктимних особистостей у жертви несприятливих умов життєдіяльності;
- надання допомоги працівникам поліції по корекції самосприйняття та самоусвідомлення в питаннях особистої безпеки.

Управлінські рішення, плани щодо забезпечення безпеки особового складу повинні включати:

- розробку інструкцій, алгоритмів поведінки працівників у надзвичайних (екстремальних) ситуаціях; зокрема, під час затримання

озброєних злочинців, звільнення заручників, діях в невідомій, неясній ситуації, де можлива загроза особистому життю;

- систематичну перевірку готовності особового складу до виконання обов'язків в умовах підвищеного ризику для життя та в екстремальних ситуаціях;

- організацію початкової та службової підготовки за місцем служби, підвищення рівня професійної майстерності, спеціальної та фізичної підготовки особового складу, збільшення практичних занять, тренувань, навчань з відпрацюванням дій, передбачених заходами особистої безпеки;

- дотримання правил безпеки та порядку дій учасників проведення занять, тренувань, особливо при застосуванні зброї, імітаційних засобів, спеціальних засобів сльозоточивої, світло-шумової і руйнівної дії;

- вміння користуватись приладами радіаційної, хімічної розвідки, дозиметричного контролю, засобами захисту органів дихання та шкіри в осередках хімічного забруднення;

- закріплення на постійне й тимчасове носіння зброї, вміння володіти нею та знання законних підстав для її застосування;

- перевірки додержання дорожньо-транспортної дисципліни працівниками органів поліції, запобігання дорожньо-транспортних пригод за участю особового складу;

- цільове використання коштів на обов'язкове страхування поліцейських;

- аналіз та вжиття відповідних заходів щодо злочинних намірів відносно поліцейських, членів їх сімей, порядок використання наявної інформації з метою профілактики таких правопорушень;

- здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів для розкриття злочинів, вчинених відносно поліцейських, для викриття і затримання осіб, які скоїли такі злочини;

- забезпечення персоналу сучасними спеціальними засобами захисту, зброєю, набоями, спорядженням;

- забезпечення якісного відбору кадрів в поліції, виявлення осіб психологічно нестійких у стресових ситуаціях, з недостатніми адаптаційними можливостями до ситуацій, пов'язаних з підвищеним ризиком;
- запровадження обов'язкового професійного психофізіологічного відбору кадрів на службу, щорічних психіатричних обстежень з обов'язковим застосуванням діагностики працівників оперативних підрозділів;
- вжиття заходів для забезпечення соціального захисту сімей загиблих працівників у відповідності з чинним законодавством, допомоги працівникам, які отримали каліцтва, поранення чи захворіли під час виконання службових обов'язків.

Корисним для забезпечення особистої безпеки може бути і використання засобів наочної пропаганди (наприклад, плакати з різних аспектів забезпечення безпеки та інше). Вони досить активно використовуються у практиці управління безпекою персоналу, наприклад, при проведенні навчань по стрільбі із вогнепальної зброї, навчанні правил безпеки руху, наданні медичної допомоги, прийомам і методам захисту від нападу злочинця. З одного боку, звичайно на плакатах акцентується увага на вузлових аспектах тієї або іншої проблеми забезпечення особистої безпеки персоналу, і за умов якісного їх оформлення, урахування закономірностей дії наочних засобів, продуманого механізму використання, постійного оновлення змісту вони можуть стати дійовим засобом скорочення небезпечних дій персоналу. З другого боку, при порушенні вищеназваних та інших умов наочні застарілі та примітивні засоби можуть мати ефект антиреклами: викликають роздратування, а у кращому випадку – їх просто не помічають. Зрозуміло, що наочною пропагандою неможливо замінити всебічні програми безпеки. Вона повинна використовуватися разом іншими засобами скорочення небезпечних умов та дій і розглядатися як частина загальної програми.

Розробка і реалізація найдосконаліших заходів забезпечення особистої безпеки не досягне цілі без формування у керівництва почуття відповідальності за життя і здоров'я підлеглих. Практично це почуття відповідальності

проявляється, коли керівники особисто займаються проблемами безпеки, обговорюють ці питання на нарадах та зборах колективів, проводять інструктажі з питань безпеки, планують їх в діяльності поліції і контролюють їх виконання, беруть участь у програмах підготовки та перепідготовки персоналу з питань забезпечення безпеки праці, подають особистий приклад в уміннях та навичках безпечної поведінки.

Підсумовуючи, зазначимо, що скорочення небезпечних умов професійної діяльності поліцейських є комплексним, багатоступеневим процесом, який реалізується на рівні держави, органів поліції, кожного працівника.

Обов'язковими елементами цього процесу є аналіз зовнішнього середовища (виявлення стратегічно важливих тенденцій його розвитку, факторів ризику, можливих небезпек) та адаптація до нього за допомогою системи розроблених заходів, в тому числі і тих, що були розглянуті вище. Це постійно діючий процес, який супроводжує кожен наступний етап розвитку суспільства і відповідно поліції, бо вони є його невід'ємною частиною.

Головна мета організації навчання безпеці – привчання працівників до виконання норм та правил безпечної поведінки під час виконання професійних обов'язків, вироблення та закріплення необхідних знань, умінь та навичок. Коли та або інша дія перетворюється у звичку діяти безпечно і набуває властивостей автоматичного виконання, можна вважати, що у процесі навчання досягнуто певного результату. Чим більшу кількість безпечних дій вдається зробити автоматичними, тим більше часу у працівників залишається для оцінки ситуації, прийняття правильного рішення, що, у свою чергу, може зберегти йому здоров'я або навіть життя.

Висновки

Діяльність поліцейських у більшості випадків пов'язана з небезпекою та стресовими ситуаціями. Своєрідність впливу небезпеки полягає в її постійній потенційній присутності. В одних випадках вона може передбачатись, а в інших

виникає раптово. Працівники тільки за певних умов ймовірно прогнозують вчинення опору з боку порушників закону, включаючи застосування вогнепальної зброї. У той же час, можливість нападу на них існує впродовж усього часу патрулювання, чергування і навіть носіння форми та зброї. В будь-якому випадку поліцейський зобов'язаний не уникати небезпеки, а умовно кажучи, йти їй назустріч. За родом своєї діяльності поліцейські змушені переносити такі сильні стреси, які не зустріли ні в якій іншій професії.

Успішність управління безпекою поліцейських значною мірою залежить від знання та урахування факторів, що можуть підвищувати вірогідність виникнення небезпечних ситуацій, настання трагічних випадків під час виконання службових обов'язків та головних причин, що сприяють їх скоєнню. Під трагічними випадками розуміються як загибель працівників, так і їх поранення, травми, нещасні випадки внаслідок порушення правил охорони праці, психотравми, заподіяння працівникам різного роду шкоди. Трагічні випадки завжди обумовлені рядом факторів, які роблять їх якщо не неминучими, то вельми вірогідними, створюючи для цього відповідну обстановку.

Забезпечення безпеки поліцейських неможливе без законодавчої правової бази, нормативних актів, реалізації організаційно–профілактичних заходів та засобів, програм, планів, наказів та інших управлінських рішень.